

Het verraad van de intellectuelen

Julien Benda

Vertaald door Eva Wissenburg

Met een inleiding van Thijs Kleinpaste

Oorspronkelijke uitgave: Julien Benda, *La Trahison des clercs*. L'édition originale de cet ouvrage a paru aux Editions Bernard Grasset en 1927.

© 1975, Editions Grasset & Fasquelle, pour la présente édition.

Vertaling: Eva Wissenburg

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds en verbleef korte tijd in het Europäisches Übersetzer-Kollegium in Straelen, Duitsland. Tevens faciliteerde het Expertisecentrum Literair Vertalen bij deze vertaling een mentoraat van Jeanne Holierhoek.

Deze vertaling is mede tot stand gekomen met een bijdrage van het Centre national du livre.

Met dank aan: Marcel van den Boogert

Ontwerp omslag: Suzan Beijer

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 669 5

e-ISBN 978 90 4853 799 0 (ePub)

NUR 730 | 740

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

Nederlandse editie: © Eva Wissenburg (vertaling en nawoord);

Thijs Kleinpaste (inleiding)/ Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jº het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Noem het beschaving <i>Thijs Kleinpaste</i>	7
Woord vooraf	51
I Politieke driften raken in de moderne wereld steeds verder geperfectioneerd. Het tijdperk van het politieke	53
II De betekenis van deze tendens. De aard van de politieke driften	73
III De klerken. Het verraad van de klerken	79
IV Terugblik. Prognose	181
Voorwoord bij de editie van 1946	199
Appendix over de waarden van de klerk	259
Nawoord van de vertaler	269

Noem het beschaving

Thijs Kleinpaste

In een democratie kun je niet straffeloos schrijven

— Julien Benda

I

Het lijkt verplichte kost om een introductie op het leven en werk van Julien Benda te beginnen met de observatie dat hem het ongelukkige lot ten deel is gevallen een boek te hebben geschreven waarvan de titel vele malen bekender is dan de inhoud, en dat die titel bovendien de status van een gevleugelde maar van zijn oorspronkelijke betekenis losgemaakte *evergreen* kreeg, zodat het 'klerkenverraad', zoals hij het zelf noemde, in de meest uiteenlopende essays en redeneringen opduikt om een punt (hoogst zelden in lijn met wat Benda bedoelde) kracht bij te zetten. Benda's *La Trahison des clercs*, nu vertaald als *Het verraad van de intellectuelen*, is, met andere woorden, een van die zeer zeldzame boeken die zelfs óngelezen verkeerd begrepen kunnen worden.

De auteur die de term muntte, wachtte onderwijl min of meer het tegenovergestelde lot. Waar *La Trahison des clercs* de status kreeg van een kernachtige samenvatting van een specifiek idee over de verantwoordelijkheid van denkers in het publieke leven, raakte de auteur zelf in de vergetelheid. Benda's overlijden in 1956 voltrok zich in stilte — al was hij daar deels zelf debet aan. Hij had verzocht om necrologieën achterwege te laten, zodat hij niet postuum de hypocriete lofprijzing zou hoeven ondergaan van een wereld waarmee hij zijn hele leven lang op voet van oorlog had verkeerd. Een kort bericht dat toch verscheen in een academisch tijdschrift, merkte op dat na 'zoveel controverser en klinkende polemiek [...] de stilte niet als een verrassing zou hoeven komen',

om wat later nog toe te voegen dat men, indachtig zijn wens, zich duidelijk 'had gehaast dat verzoek in te willigen'.¹

Hoewel *Het verraad van de intellectuelen* in zijn eerste bestaansdecennium twintig drukken kreeg in Frankrijk alleen, en het al in het eerste jaar na verschijning uitkwam in het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten; hoewel Benda liefst tot vier keer toe genomineerd werd voor de Nobelprijs voor de Literatuur en eenmaal voor de Prix Goncourt en ondanks het overweldigende eigentijdse succes van zijn boek (zowel in oplage en vertalingen als oververhitte discussie); en ondanks zijn status als een van de belangrijke auteurs van zijn generatie, is Benda's voetafdruk in de ideeëngeschiedenis van het interbellum klein. Het aantal aan hem gewijde studies is zeer gering. De eerste (en eigenlijk enige) grote, gezaghebbende biografie over Benda was in druk op het moment van zijn overlijden en werd (nota bene) geschreven door een Amerikaan, Robert J. Niess. Zelf memoreerde Benda in zijn autobiografie dat een vriend hem eens toewierp dat als er ooit een uitgever op het idee zou komen om een reeks *Levens van Obscure Mensen* te publiceren, hij vast een prominente plek zou krijgen.

Benda's reputatie was niet altijd zo beroerd. Zeker voor de Tweede Wereldoorlog genoot hij zowel in zijn eigen Frankrijk als in de rest van Europa aanzien. Hij werd geprezen in binnen- en buitenland — onder anderen T.S. Eliot loofde hem als 'de straatveger van de rotzooi van onze tijd'² — en in Nederland opperde Eddy du Perron aan Menno ter Braak dat hij het geruchtmakende *La Trahison des clercs* zou kunnen vertalen, niet in de laatste plaats omdat het zo krachtig aan hun eigen zorgen appelleerde.³ Ter Braak volgde Benda's werk toen al een tijdje met enige aandacht en herinnerde zich hem bovendien van een ontmoeting tijdens het Schrijverscongres voor de Verdediging

1 'Julien Benda (1867-1956)', in: *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* (1958), p. 132.

2 T.S. Eliot, *The Sacred Wood* (Londen, 1920) p. 40.

3 Eddy du Perron aan Menno ter Braak, brief 885, in: *Briefwisseling 1930-1940, deel III*, p. 336. Geraadpleegd via Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren.

van de Cultuur in Parijs in 1935, dat was gewijd aan de politieke crisis in Europa. De ‘witte-muisachtige’ Benda had in debat met zijn critici met scherpe en ironische argumenten van zich af gebeten. Ter Braak bekende dat Benda hem het minst sympathiek scheen als hij zijn ‘farizeïsche wraakzucht’ wat al te veel de vrije loop liet, maar was onder de streep toch vol lof. Dat Ter Braak hem gunstig gezind was, kwam met name doordat Benda zonder enige reserve, tegen de tijdgeest in, durfde te spreken namens de waarheid en de ‘hogere’ waarden, tegen de wereldlijke belangen van politieke bewegingen of de staat in.⁴ Benda streed, juist omdat het ‘klerkendom’ hem dierbaar was, onvermoeibaar tegen de ‘verwarring van waarheid en *staatsraison*’ — niet omdat de waarheid een of ander belang diende, maar, zoals Ter Braak opmerkte, eenvoudigweg omdat het de waarheid *is*.⁵

Du Perron en Ter Braak zagen in Benda een *eenmanscomité-van-waakzaamheid*; even doortastend in zijn analyse van de staat van de wereld als onverzettelijk in zijn strijd daartegen. Ze moeten een grote verwantschap hebben gevoeld — Ter Braaks eigen ‘politicus zonder partij’ bezit in ieder geval een flinke gelijkenis met de van alle partijzucht en ideologie onafhankelijke klerk die Benda verdedigde.

Maar hun enthousiasme mocht niet baten. Ter Braak moest bekennen geen tijd te hebben om *La Trahison des clercs* zelf te vertalen; Du Perron probeerde Nederlandse uitgeverijen ertoe te verleiden maar kreeg nul op rekest, en na de oorlog verdween de aandacht helemaal. Het maakt de verschijning nu, van deze eerste vertaling in het Nederlands, des te meer bijzonder — en niet in de laatste plaats omdat het de gelegenheid biedt om Benda met een frisse blik, en van een grotere historische afstand, te beschouwen.

Eerst echter nog een opmerking over het begrip ‘klerk’. De titel van deze uitgave luidt *Het verraad van de intellectuelen*. Dat is een

4 M. ter Braak, ‘Zonder Tragiek’, in: *Vaderlandartikelen* (1936). Geraadpleegd via Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren.

5 Idem.

modernere vertaling van Benda's oorspronkelijke titel die drie belangrijke voordelen met zich meebrengt. Allereerst doet die vertaling eenvoudig meer recht aan de plaats die 'intellectueel' in het moderne spraakgebruik inneemt. Op de tweede plaats voorkomt het gebruik van 'intellectueel' verwarring over wie nu precies de 'klerk' is: voor de Fransman een vertegenwoordiger van clerus en geestelijkheid; voor de Nederlander een (weinig kleurrijke) kantoorbediende. Als derde voordeel, samenhangend met het tweede, verzacht 'intellectueel' de pejoratieve klank die aan het woord 'klerk' kleeft in het Nederlands, en die het niet heeft in het Frans. Voor Julien Benda was 'klerk' de aanduiding voor zijn intellectueel ideaal: een onafhankelijk denkend individu dat zijn hoofd en hart gericht houdt op de eeuwige en onvergankelijke waarden van waarheid, rechtvaardigheid en rede. In het gebruik van het woord ligt het oordeel besloten: de ogenschijnlijk eigenaardige term 'klerk' draagt het ideaal in zich, en wijst vooruit naar het verraad. Benda neemt zijn tijdgenoten de maat, omdat hij met lede ogen zag hoe het klerkenideaal verraden werd door moderne intellectuelen die volgens hem beter moesten weten: zij lieten zich meeslepen door hun politieke driften die vaak uitmondde in een luidruchtige verheerlijking van het vaderland, politiek geweld en collectivisme. Benda's werk is een poging om die klerkenwaarden te redden van degradatie. Het begrip 'klerk' is in die zin een analytisch instrument: het vervult een praktische functie, en stelt Benda in staat een onderscheid aan te brengen tussen het type klerk waartoe hij zelf ook gerekend mocht worden, en de geperverteerde, angstaanjagende variant die hij om zich heen ontwaarde en tegen wie *Het verraad van de intellectuelen* gericht is.

II

Julien Benda werd geboren in Parijs op 26 december 1867, als de zoon van Camille Benda en Anne Caroline Weinschenk, telg in een Joodse familie die haar status als lid van de gegoede burgerij deels had verworven door het achterlaten van haar culturele en